

पाणीपुरी ...

पाणीपुरी आणि संध्याकाळ एक अतूट नातं.. भारतात तर बहुतांशी गावात, शहरात, संध्याकाळी बाजारात किंवा रहदारीच्या परिसरात पाणीपुरीचा ठेला अथवा हातगाडी लागली नसेल असे सहसा होत नाही. इंडियन स्ट्रीट फूड मध्ये सगळ्यात आवडता आणि मागणी असणारा हा फास्टफूड पदार्थ पाणीपुरी असावा... खरं तर किती साधा पदार्थ.. एक टम्म फुगलेली पुरी, त्यात वाटाण्याचा रगडा अथवा मोड आलेली कडधान्यं भरून मग चवीनुसार गोड चटणी, झणझणीत तिखट पाणी भरून एका घासात खायचा हा पदार्थ..

पाणीपुरी भारतात सर्वत्र प्रिय. विविध भागातील तिचे नाव वेगळे. पंजाब, हरयाणा, झारखंड, उत्तर प्रदेश येथे गोलगप्पा हे तिचे नाव आहे. राजस्थान आणि मध्य प्रदेशात पानी के बताशे म्हणून ओळखली जाते. गोवा, महाराष्ट्र, गुजरात आणि दक्षिण भारतात पाणीपुरी म्हणून प्रसिद्ध. त्याव्यतिरिक्त पश्चिम बंगाल मध्ये 'पुचका' हे नामकरण. बिहारमध्ये गपचप तर ओरिसा आणि छत्तीसगडमध्ये पकोडी नावाने प्रसिद्ध.

पाणीपुरीचा इतिहास खूप जुना आहे.. अगदी पांडवांच्या काळात ह्याचे नाव जलपत्र होते. असं म्हणतात, महाभारताच्या काळात, कुंतीने आपल्या सुनेला द्रौपदीला सांगितले होते की, "चटकन असा एक पदार्थ बनव ज्याने भूक शमेल" त्यावेळी उपलब्ध शिल्लक असलेली भाजी, पुऱ्या ह्यांच्या साह्याने द्रौपदीने झटपट नवीन पदार्थ सादर केला.. त्या फुगलेल्या पुऱ्यांमध्ये नवीन रस्सेदार कालवण भरून त्या भरलेल्या पुऱ्या खाल्याने पांडवांची भूक शमली, अशी अख्यायिका आहे. त्यानुसार पाणीपुरीला 'जलपत्र' हे नामकरण सुद्धा झाले.

पाणीपुरी हा खरा उत्तर भारतातील प्रसिद्ध फास्ट फूड पदार्थ. त्यामुळे पाणीपुरी आणि भैर्या यांचं अतूट नातं. उत्तर भारतीय लोक तसे प्रचंड मेहनती त्यात त्यांनी पाणीपुरी हा पदार्थ खऱ्या अर्थाने दारोदारी पोहोचवला. संध्याकाळी नाश्ता करायचा मोह झाला की भैर्याच्या गाडीजवळ गेले की खाण्याची सुरुवात पाणीपुरीने होते. तसे बघितले तर भैर्याच्या गाडीवर इतरही पदार्थ असतात पण खाण्याची सुरुवात पाणीपुरीने होते. पाणीपुरी खाताना प्रथम तयारी करावी लागते... भैर्या सुद्धा अगदी आदराने हातात द्रोण देऊन तुमची भूक चालवतात मग आपली फर्माईश .. मिठा, मिडीयम या तिखा अश्या आवडीनुसार तो पाणीपुरी पेश करत असतो.. पाणीपुरी हा एक दमात खाण्याचा पदार्थ त्यामुळे तोंड 'आ' करून एका दमात पाणीपुरीचा घास खाण्यात खरी मजा आहे आणि ते तिखट पाणी गिळताना थोडा ठसका लागला तर पाणीपुरीचा खरा आस्वाद घेताला असे समजावे.

पाणीपुरी हा समस्त स्त्री वर्गाचा आवडता पदार्थ असावा कारण बाजारात, भेळपुरी स्टॉलवर स्त्रियांची जास्त गर्दी असते. आजकाल लग्न समारंभ आणि तत्सम कार्यक्रमांत पाणीपुरीचा स्टॉल असतोच आणि त्या स्टॉलवर स्त्रियांची जास्त गर्दी आढळून येते, इतकी पाणीपुरी स्त्रीवर्गात लोकप्रिय आहे. तरुण वर्ग आणि लहान मुलांनाही पाणीपुरी तेवढीच प्रिय आहे.

खरं तर पाणीपुरी खाण्याची एक विशिष्ट पद्धत आहे. पाणीपुरी खाणारा सच्चा दर्दी प्रथम भैय्याला ऑर्डर देतो त्यावेळी त्याची फर्माईश देत असतो. पाणीपुरी साधारणतः चार स्वादांत दिली जाते. मिठा, मिडीयम, तिखा आणि जादा तिखा. त्या ऑर्डर प्रमाणे भैय्या चिंच गुळाचे पाणी आणि पुदिना, जलजीरा मिश्रित तिखट पाणी कमी जास्त करून पेश करत असतो. पाणीपुरीच्या स्टॉलवर गेले की तेथील वातावरण बघूनच तोंडाला पाणी सुटते आणि भूक चाळवते. पाणीपुरीची ऑर्डर आणि सहा पुऱ्या ही एक अगम्य गोष्ट आहे, कुठेही जा. पाणीपुरीचा एक ऑर्डर म्हणजे सहा पुऱ्या देणारच. त्यात मापात पाप नाही आणि मोजण्याची आवश्यकता नाही. पाणीपुरी खाताना पुऱ्या मोजण्यापेक्षा त्या पाणीपुरीचा स्वाद घेणे जास्त महत्वाचे. पाणीपुरी खाण्याची एक पद्धत आहे, जी सराईत खवय्याला चांगली ठाऊक असते. भैय्यानी पाणीपुरी द्रोणात दिल्यानंतर त्यातले पाणी थेंबभर पण न सांडता, एका घासात ती तोंडात टाकून, लगेच तोंड बंद करावे लागते अन्यथा त्या पुरीतील पाणी आपल्याच अथवा दुसऱ्याच्या अंगावर उडून रंगाचा बेरंग होण्याची शक्यता जास्त. पाणीपुरी तोंडात टाकल्यावर डोळे मिटून त्या पुरीतील पाण्याच्या चवीचा स्वर्गीय आनंद घेणे महत्वाचे असते. अश्यावेळी कोणाशी बोलू नये अथवा तोंडातून शब्दही काढू नये अन्यथा ठसका लागून माघार घेण्याचा धोका अधिक.

पाणीपुरी आणि आरोग्य ह्याचे व्यस्त प्रमाण असावे. जास्त पाणीपुरी खाल्ली की ऍसिडिटी झालीच समजा आणि त्यात स्वच्छतेचा अभाव असल्यास काविळीसारख्या रोगांना निमंत्रण. तरीही पाणीपुरीच्या चवीमुळे आणि तिची असलेली सहज उपलब्धता, त्यामुळे आरोग्याकडे थोडा कानाडोळा करत, जिभेचे चोचले पुरवले जातातच.

पाणीपुरी आरोग्याला भले हानिकारक ठरत असेल पण तिची लोकप्रियता काही कमी होत नाही. स्वच्छतेचा मुद्दा उपस्थित केल्यास, त्यावर उपाय म्हणून मिंनरल वॉटरचा पर्याय निवडला. पाणीपुरी देणाऱ्याच्या हाती प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांचे ग्लोव्हज हा पर्याय आला आणि आता तर चांगल्या हॉटेल मध्ये टेबलवर रगडा अथवा खारी बुंदी पुरीत टाकून गोड आणि तिखट पाणी टेबलवर दिले जाते जेणेकरून स्वच्छतेचा मुद्दा निकालात निघावा पण पाणीपुरीला पर्याय नाही. त्यात काही मद्यप्रेमी लोकांनी व्होडका मिश्रित पाणीपुरी हाही पर्याय निवडला.

थोडा विनोदाचा भाग म्हणून बघितलं तर पाणीपुरी उत्तम संदेश पण देते. जीवनातील अनपेक्षितता पाणीपुरी अधोरेखित करते. जसे भैय्याला तुम्ही हवी तशी चवीची फर्माईश केली तरीही समोर आलेली पाणीपुरी काय चव घेऊन येईल ह्याची शक्यता नाही. त्यासाठी पूर्ण लक्ष केंद्रित ठेऊन त्याचा रसास्वाद घ्यावा लागतो आणि काही कमीजास्त असेल तर त्याची सुधारणा त्वरित करावी लागते, अचूक निर्णय घेऊन. जिभेला चव चांगली लागली म्हणून जास्त खाता येत नाही कारण खाण्यावर संयम ठेवावा लागतोच अन्यथा पोट बिघडण्याची भीती. तसेच जिभेचे चोचले आणि आरोग्य यातील मध्यम मार्ग जोपासवा लागतो. ही संयमाची परीक्षाच जणू. कमी खाऊन सुद्धा तात्पुरतं पोट भरल्याने कमी आहारात भूक भागते. शेवटी एक मात्र निश्चित जिभेला कितीही चविष्ट लागली तरी खाण्यावर संयम ठेवावाच लागतो. सरळ आहे, 'जास्त खाल तर पस्तावाल'.

- मनोज कुरुंभटी